

Andijon Davlat Chet tillari Insituti o'qituvchisi
Uzaqboyeva Shahnoza Azamat qizi
shahnoza_17@icloud.com

Anotatsiya : *Sinonimlarni ilmiy o'rganish borasidagi xitoy tilshunoslari olib borgan ilmiy ishlarni tushuntirish; Xitoy tadqiqotchilarining sinonimlar haqidagi fikrlarini yoritib berish; sinonimiyaning asosiy tushunchalarini shakllantirish ; sinonim so'zlarning xitoy tilidagi ahamiyatini tushuntirish ; sinonimiya bilan tanishtirish .*

Kalit so'zlar: *sinonimlar , sinonimiya , semantika, bir-biriga yaqin ma'noli so'zlar , teng ma'noli so'zlar, bir-biriga aynan o'xshash so'zlar .*

Tildagi sinonimiya hodisasi umumiy tilshunoslikning semantika, ya'ni so'zning ma'nosiga oid masalalardan biridir. Semantika atamasining o'ziga umumiy tilshunoslikda shunday ta'rif beriladi: Semantika – (yunon. semantikos – belgilovchi, bildiruvchi) – so'z. Semantika – tilshunoslikning so'zlarning ma'nosini o'rganuvchi maxsus bo'limidir. Sinonimlarga kelsak, o'zbek tilining izohli lug'atida sinonimlar va sinonimiya hodisasiga shunday ta'rif berilgan: Sinonim so'zi yunonchadan olingan bo'lib, shakl va talaffuzi turlicha, ammo ma'nosi bir-biriga juda yaqin so'zlar, o'zaro ma'nodosh so'zlarga aytiladi. Sinonimiya hodisasi ma'nosi bir-biriga yaqin bo'lgan so'zlarning shakl jihatidan turlicha bo'lishidir. Sinonimiya (yunoncha synonymia – ma'nodosh) – turli aytilish va yozilishga ega bo'lgan til birliklari bo'lib, mazmuni butunlay yoki qisman to'g'ri kelishi hodisasidir. Leksik sinonimlar – har xil aytilish va yozilishga ega bo'lgan nutqning bir bo'lak so'zidir, lekin bir-biriga yaqin yoki mazmuni bir-biriga to'g'ri keladigan so'zlardir. Sinonimlar muammosi – muhim leksikologik muammolardan biridir. XIX asr birinchi yarmida filologlar “ma'nodosh”, ya'ni mazmun jihatidan bir-biriga to'g'ri keladigan so'zlar tilda bo'lishi mumkin emas, deb o'ylashgan va sinonimlarni “o'xshash belgisi”, “mazmuni bo'yicha o'xshash” so'zlar sifatida belgilaganlar, so'zning ma'lum bir uslubiga kiruvchi ekspressiv xususiyatini e'tiborga olganlar.

Xitoy tilida 同义词 [tóngyìcí] —sinonimlar, 等义词 [děngyìcí] —bir-biriga aynan o'xshash so'zlar, 近义词 [jìnyìcí] —yaqin ma'noli so'zlar tushunchalari mavjud bo'lib, ularning uchalasi ham sinonimlarni ifodalaydi. 同义词 [tóngyìcí] tushunchasi nisbatan umumiyroq tushuncha hisoblanadi, mazkur so'z tadqiqotchining nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, 等义词 [děngyìcí] va 近义词 [jìnyìcí] tushunchalarini o'z ichiga olishi ham, olmasligi ham mumkin. Xitoy tilidagi aynan 等义词 [děngyìcí] tushunchasiga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tushunchani o'zbek tiliga bir-biriga yaqin ma'noli so'zlar deb tarjima qilish mumkin. Shuningdek, 等义词 [děngyìcí] va 同义词 [tóngyìcí] tushunchalarining sinonim yoki sinonim emasligi va ular o'rtasida bog'liqlik bor-yo'qligi haqidagi savollar tadqiqotchilar o'rtasida bir qator bahs-munozaralarga sabab bo'lgan. Xitoy tilidagi adabiy yodgorliklardan birida aytilishicha yaqin ma'noli so'zlar – bu ma'no jihatdan va ushbu ma'no hajmi jihatdan farqlarga ega bo'lmagan so'zlardir. Shu bilan bir vaqtda mazkur so'zlarni mutlaq sinonim sifatida e'tirof etish uchun ham hech qanday dalillar mavjud emas. Bundan tashqari, 等义词 [děngyìcí] va 同义词 [tóngyìcí] tushunchasiga mansub so'zlardir degan fikr ham mavjud. Mazkur nuqtai nazar sinonimlarni yaqin ma'noli so'zlar sifatida e'tirof etish natijasida vujudga kelgan. Shu bilan bir vaqtda, xitoy tilidagi sinonim so'zlar semantik xususiyatlarga ko'ra farqlanishi mumkin.

Xitoyda sinonimlarning o'rganilishiga zamonaviy yondashuv XX asrning o'rtalaridan boshlandi. Yuqorida ta'kidlanganimizdek, sinonimlarga yaqin (bir xil) ma'noli so'zlarni kiritish mumkin. Mazkur fikrni ko'pchilik ta'dqiqotchilar ma'qullashar ekan, ular sinonimik munosabatlarning asosi deb so'zlar o'rtasidagi ma'noviy o'xshashlikni e'tirof etadilar. 刘叔新

(Liu Shu-xin) o'zining —同义词语和反义词语 (Sinonimlar va yaqin ma'noli so'zlar tavsifi) deb nomlangan ishida quyidagi sinonimlarni tahlil qilar ekan: 拉 [lā] - ushlamoq, ushlab yurmoq; 牵 [qiān] - eltmoq, olib bormoq; 抻 [chēn] - sudramoq; 扯 [chě] - sudramoq; 抽 [chōu] - sudramoq, tashimoq; 拔 [bá] - tortib ketmoq mazkur sinonimik qatordagi so'zlardagi so'zlardan umumiy ma'noni ajratib ko'rsatish mumkinligini aytib o'tadi. Bu fikrga qarama-qarshi nuqtai nazar ham vujudga keldiki, unga asos qilib sinonimlarning ikki mutlaq bir xil ma'noga ega bo'lgan ikki yoki undan ortiq so'zlar ekanligi haqidagi nazariya olingandi. Mazkur nuqtai nazar —ma'no jihatdan yaqin so'zlar tushunchasi - 同义说 [tóngyìshuō] nomini olgan. Mazkur nazariya katta rivojlanishga ega bo'lmadi, chunki ko'pchilik tilshunoslarning fikricha bu nazariyada nazarda tutilgan sinonimlar soni chegaralangan. O'zbek tilshunosligida mazkur tushuncha —mutlaq sinonimlar deb nom olgan. Mutlaq sinonimlarning asosiy xususiyati ularning chegaralangan ma'noviy bir xillikka egaligidir, bu esa so'zlar ma'nolarining aynan o'xshash ekanligini anglatadi. Ma'no jihatdan mutlaq mos tushuvchi so'zlar nazariyasini yaqin ma'noli so'zlar nazariyasi bilan bir qatorga qo'yish mumkin, mazkur nazariya muayyan xususiyatlar bilan farqlanuvchi —yaqin ma'noli so'zlar tushunchasi - 近义说 [jìnyìshuō] nazariyasi deb ataladi.

Xitoy tadqiqotchilari o'rtasida yana shunday fikr mavjudki, unga ko'ra ma'no jihatdan bir-biriga yaqin bo'lgan so'zlar 近义词 [jìnyìcí] deb ataluvchi alohida guruhga mansubdir. Mazkur nuqtai nazarga ko'ra yaqin ma'noli so'zlarni sinonim deb hisoblab bo'lmaydi, chunki bu so'zlar ma'no chegarasi, ta'sirchanlik darajasi, tushuncha yoki hodisaning baholashi, turli uslublarda qo'llanilishi jihatidan turlicha bo'lishi mumkin. Xitoy tilshunoslari tomonidan mazkur nuqtai nazar yetarlicha o'rganilgan, shunga qaramay so'zlarning ma'nosini noto'g'ri aniqlanishi yuzasidan va bir qator boshqa munozarali masalalar mavjud. Mazkur nazariyaning o'rganilishini qiyinlashtiruvchi omil bo'lib muayyan ma'no va kontekst bo'yicha mos tushuvchi so'zlarning juda ko'pligi xizmat qiladi.

Hozirgi zamon xitoy tilida sinonimlarni ilmiy o'rganish borasida xitoy tilshunosligida ko'plab ilmiy ishlar olib borilgan. Xususan, 周玉琨 (Zhou Yu-kun)ning —现代汉语近义词研究述评 (Hozirgi zamon xitoy tili sinonimlarini o'rganish) maqolasida 近义词 va 同义词 tushunchalariga atroflicha to'xtalib o'tilgan. Unda aytilishicha, xitoy tilida jinyici va tongyici tushunchalari aralashtirib yuboriladi, bu esa —tongyicilar bu – ma'nosi bir xil yoki bir-biriga yaqin bo'lgan so'zlardir degan nazariyadan kelib chiqqan.

Jinyici tushunchasiga alohida va nisbatan ko'proq e'tibor qaratgan tilshunos sifatida 孙常叙 (Sun Chang-xu) e'tirof etiladi, u —汉语词汇 (—Xitoy tili leksikasi) kitobida jinyici va tongyicilar bir-biriga umuman o'xshamasligi va alohida tadqiqot talab etishini aytib o'tadi. Shunga qaramay, bir qator tilshunoslarning nuqtai nazari yuqoridagi fikrlardan anchayin farq qiladi. Jumladan, 张静 (Zhang Jing) leksika fanidan ma'ruzalaridan birida tongyicilarning uch turini ajratib ko'rsatadi: 等义同义词 [děngyì tóngyìcí] – teng ma'noli tongyicilar, 交叉同义词 [jiāochā tóngyìcí] – parallel tongyicilar va 近义同义词 [jìnyì tóngyìcí]. Ko'rinib turibdiki, uning fikriga ko'ra jinyici tongyicining bir turidir.

孙良明 (Sun Liangming) esa o'zining —同义词的性质和范围 (Tongyicilarning xususiyatlari va qo'llanilish doirasi) maqolasida quyidagi nazariyani qo'llab-quvvatlagan: ba'zi tilshunoslar tongyicilar faqat o'xshash ma'noli so'zlar bilan chegaralanib, bir-birining o'rnida ishlatila olinadigan yoki bir tomonlama almashtirilib bo'ladigan so'zlardir, agar ularning ma'nosida farq bo'lsa bu – jinyicilardir.

邹玉华 (Zou Yuhua)ning —现代汉语词汇学 (—Hozirgi zamon xitoy tili leksikologiyasi) o'quv dasturi semantika bo'limida 同义词 [tóngyìcí] tushunchasiga atroflicha izoh berib o'tgan. Unda aytilishicha sinonimlarning ahamiyati asosan quyidagilardan iborat:

- 1) Tushunchani aniq va lo'nda ifodalash;
- 2) Til uslubini aniqlashtirish;

3) Gapning aniq va mazmunli bo'lishini ta'minlash.

王力 (Wang Li)ning —王力文集 20 jildli asarlar to'plamining 3 jildida sinonimlarga bag'ishlangan bo'lim bo'lib, unda sinonimlar 同义词 [tóngyìcí] atamasi bilan yuritilgan. Mazkur bo'limda jami 20 ta sinonimik qator keltirilgan bo'lib, ulardan 5 tasi fe'l-sinonimlardan iboratdir. 叫做 [jiàozuò] - 叫 [jiào] atalmoq, nomlanmoq; 读 [dú] - 念 [niàn] o'qimoq; 放 [fang] - 搁 [gē] qo'yimoq; 挑 [tiāo] - 担 [dàn] 说 [shuō] - 讲 [jiǎng] aytmoq, gapirmoq fe'llari keltirilgan bo'lib va ular uch turga ajratilgan:

- 1) ma'nosi to'liq mos tushadigan sinonimlar (mutlaq sinonimlar);
- 2) ma'nosi bir xil, o'z qo'llanish doirasiga ega bo'lgan sinonimlar;
- 3) ma'nosi to'liq mos tushmaydigan sinonimlar.

Xitoy tilida bir so'z ham fe'l bo'lib kelishi mumkin, ham ot bo'lib kelishi mumkin. Shundan kelib chiqqan holda ba'zi sinonimlar matndan kelib chiqqan holda, bir-biriga o'xshash bo'lmagan ma'nolarni ifodalashi mumkin. 王波 (Wang Bo)ning —汉语近义词辨析及对外汉语教学启示 (Xitoy tili sinonimlari tahlili va xitoy tilini o'quvchilar uchun ko'rsatma) maqolasida 学习 [xuéxí] - 学 [xué] o'qimoq; 考试 [kǎoshì] - 考 [kǎo] imtihon topshirmoq; 帮助 [bāngzhù] - 帮忙 [bāngmáng] - 帮 [bāng] yordam bermoq fe'llari misolida xitoy tilidagi sinonimlarni tahlil qilgan. Muallifning yozishicha xitoy tilida sinonimlarning ko'p miqdorda bo'lishi va ularning tarjimada turli xil izohlarsiz bir xil berilishi xitoy tilini o'rganuvchilar uchun muayyan qiyinchiliklarni tug'diradi. Misol uchun, 现代汉语教程读写课本 (Hozirgi zamon xitoy tili o'qitish dasturi- o'qish kitobi) darsligining birinchi qismida 帮助 [bāngzhù] fe'li ingliz tiliga —to aid, to help (yordam bermoq) tarzida tarjima qilingan. 帮 [bāng] so'zining ma'nosi ham —to aid, to help (yordam bermoq) kabi ifodalangan. Bu kabi holatlarda o'qituvchi mazkur so'zlarning ma'naviy farqlarini izohlab bermasa, talabalar ularni mutlaq sinonim sifatida qabul qilishi mumkin va ularni qo'llashda bir qator kamchiliklarga yo'l qo'yishi ehtimoldan holi emas. Bevosita 帮助 [bāngzhù] - 帮忙 [bāngmáng] - 帮 [bāng] fe'llarini tahlil qilar ekan, muallif mazkur so'zlarning har birining xususiyatlariga e'tibor qaratadi. Uchala fe'l grammatik xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi: 帮助 [bāngzhù] so'zi ham fe'l, ham ot turkumiga mansub bo'lishi mumkin. Ammo 帮忙 [bāngmáng], 帮 [bāng] esa faqat fe'l turkumiga mansubdir. Mazkur uch fe'l, shuningdek, qo'llanilish doirasi jihatdan ham farq qiladi. 帮 [bāng] ko'pincha aniq moddiy yordamni ifodalaydi, gapda odatda aniq ish-harakatning bajarilishini bildiradi. 帮助 [bāngzhù] aniq bo'lmagan moddiy, ma'naviy yordam yoki qo'llab-quvvatlashni anglatadi, asosan umumiy ma'nodagi yordamni anglatadi. 帮忙 [bāngmáng] esa faqatgina kimdir sizning yordamingizga muhtoj bo'lgan paytda, unga muayyan ishni qilishda yordamlashganingizni anglatadi. Masalan:

我们应该帮助他渡过难关。 [Wǒmen yīnggāi bāngzhù tā dùguò nánguān.] - Biz unga qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordamlashishimiz kerak.

麦克, 快来帮忙! 我的行李太重了。 [Màikè, kuài lái bāngmáng! Wǒ de xínglǐ tài zhòngle.] - Maykl, tezroq yordam ber! Mening yuklarim juda og'ir.

你有什么是需要我帮忙的吗? [Nǐ yǒu shé me shì xūyào wǒ bāngmáng de ma?] - Men yordam berishim kerak bo'lgan biror ishing bormi?

我去帮你取药吧。 [Wǒ qù bāng nǐ qǔ yào ba.] - Borib sen uchun dori olib kelaman.

Xulosa: Zamonaviy xitoy tilida mutlaq sinonimlar mavjud, ammo ularning soni oz. Sinonimlarning mutlaq ko'pchiligi o'ziga xos qo'shimcha semantik, ekspressiv-emotsional-baholovchi, shuningdek, funktsional-stilistik turlari bilan ajralib turadi. Sinonimlarning asosiy qismi bir xil yoki mutlaq sinonimlardan farqli o'laroq, ularga xitoycha so'zni tongyici atamasi bilan to'g'ri sinonimlar deb atash mumkin. Xitoy tilida muloqotga kirishganda unda qo'llaniladigan sinonimlarni salmog'ini oshirish bevosita nutqimizni barqarorlogiga va bo'yoqdorlik darajasi yuqori bo'lishiga hissa qo'shadi. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki,

tilshunoslikda olib borilayotgan har bir izlanish nafaqat xitoy adabiy tilining boyib borishiga balki, shu tilda muloqot qiluvchi xalq ma'naviyatiga ham ta'sir ko'rsatishiga aminmiz. Mana shunday mavzu va g'oyalarni xitoy va boshqa xorijiy tillar bilan hamohang holda o'rganish har bir tadqiqotchi va o'quvchilar uchun asos vazifasini bajarib, o'rganilayotgan obyektini yanada takomillashib, sayqallanib borishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.L.A.Sultanova Xitoy tili leksikologiyasi Toshkent,2019.111b
- 2.刘月华《实用现代汉语语法》- 北京, 1986年。340页Liu Yue-hua. -Hozirgi xitoy tili amaliy grammatikasi. Pekin, 1986. 340b
- 3.Karimov A.A Xitoy tilining asosiy grammatik birliklari.Toshkent,2001 y.
- 4.王波 “王力文集”，第三卷，山东教育出版社出版，1995，678页Wang Bo Wangli to'plami. 3-jild. – Shandong Ta'lim nashriyoti, 1995. 678b.
- 5.孙常叙 “汉语词汇”，吉林人民出版社，1996年，288页Sun Changxu. Xitoy tili leksikasi. – Jilin Xalq nashriyoti, 1996. 288 b.
- 6.张静 “词汇教学讲话”，武汉: 湖北人民出版社，1997年。178页Zhang Jing. Leksikologiya ma'ruzalari. – Wuhan, Hubey Xalq nashriyoti, 1996. 178 b.
7. 孙良明 “同义词的性质和范围”，语文学习，1998年。89页Sun Liangming. Sinonimlarning xususiyatlari va qo'llanish doirasi. 1998. 89 b.
8. <http://www.baidu.com>

MAKTAB YOSHIGACHA BO'LGAN BOLALARNI INGLIZ TILIDA O'QISHGA TAYYORLASH

*Fotima Asqarova –
Oltinko'l tumani,
3 – maktab boshlang'ich maktab o'qituvchisi
Muhayyo Ahmedova –
Andijon davlat chet tillar instituti katta o'qituvchisi*

Annotation: This article deals with teaching foreign languages in early age. The problems which the teachers encounter during the working with children can be solved by discussing among the teachers.

Key words: CEFR, reading skills, scanning, scimming, intensive reading, smoothly, technical development, visual, auditorial, time management